



L'ACTIVITAT AGRÍCOLA. CULTIUS I ALIMENTACIÓ

Guillem Pérez Jordá
Universitat de València

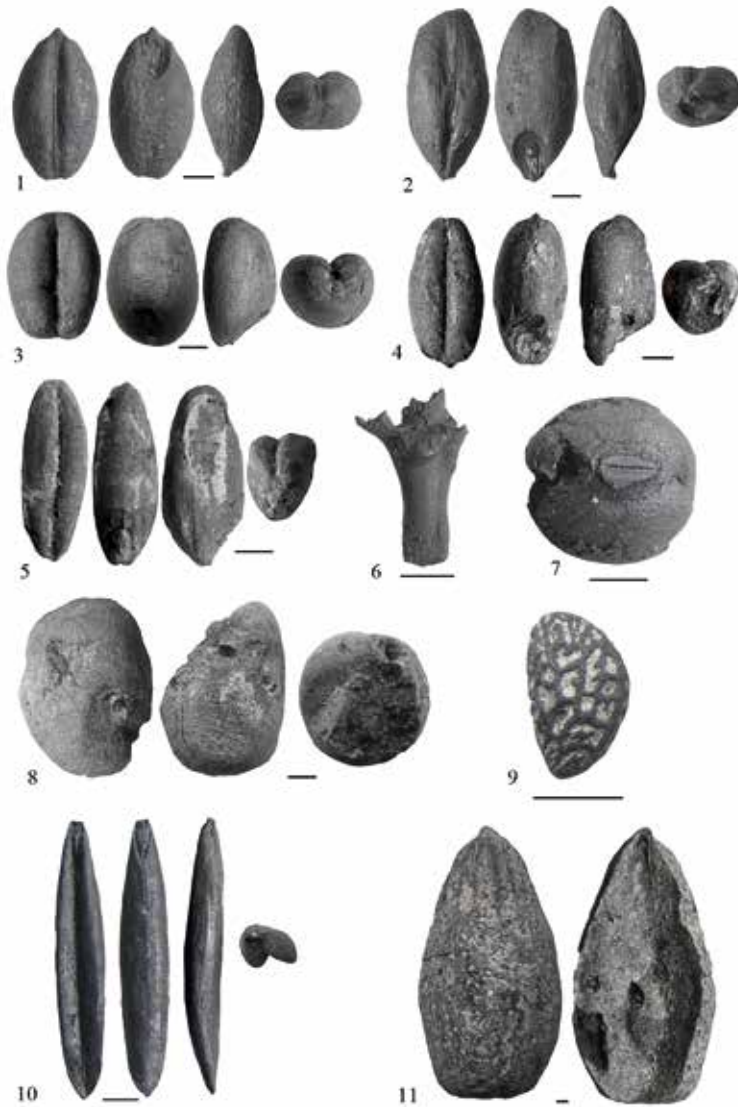
Les persones que van viure al poblat de la Lloma de Betxí durant el primer terç del II mil·lenni aC es van alimentar fonamentalment a partir dels diversos productes que cultivaven a les terres que envoltaven l'assentament. Aquest fet, que és general en aquest territori des de l'arribada dels primers agricultors uns 3.500 anys abans, mostra la importància de l'activitat agrícola en el dia a dia d'aquesta comunitat. Són els ritmes de cada un dels cultius els que acaben marcant una gran part del calendari anual, de la mateixa manera que els espais necessaris per al processament, l'emmagatzematge i la transformació condicionen la construcció dels assentaments.

Els incendis que han destruït aquest poblat al llarg de la seua ocupació han permés la preservació, carbonitzats, d'un conjunt molt destacat de llavors i de fruits (Pérez Jordá, 1998). Aquests materials, que es trobaven emmagatzemats en l'interior de les vivendes o caiguts de

forma accidental en el seu sòl, són els que, després de la seua recuperació durant les distintes campanyes d'excavació, permeten conèixer quins eren els productes cultivats i quins fruits del bosc es recol·lectaven també com a aliment.

Hi ha un grup de cultius que habitualment creixen a les hortes, com les bledes, els naps o les cols, dels quals no es consumix el gra, sinó els fulls, les tiges o les arrels, parts que difícilment es conserven carbonitzades, la qual cosa dificulta la seua documentació arqueològica. Però, en el món mediterrani, l'agricultura prehistòrica se centra en la producció de gra de cereals i de lleguminoses, dels quals se n'han recuperat una àmplia representació en aquest jaciment. Són distintes les espècies de cereals documentades, però sembla que la producció agrícola se centra en dues: els blats nus (*Triticum aestivum* i *Triticum durum*) i l'ordi nu (*Hordeum vulgare* var. *nudum*) i l'ordi vestit (*Hordeum vulgare* subsp. *vulgare*), mentre que uns altres cereals com l'espelta xicoteta (*Triticum monococcum*) i l'espelta bessona o pisana (*Triticum dicoccum*)

< Dents de falç sobre placa de sílex tabular.
Lloma de Betxí.



Restes de llavors i fruits de la Lloma de Betxí.

1. Ordi nu (*Hordeum vulgare* var. *nudum*)
2. Ordi vestit (*Hordeum vulgare* subsp. *vulgare*)
3. Blat nu (*Triticum aestivum-durum*)
4. Espelta bessona (*Triticum dicoccum*)
5. Espelta xicoteta (*Triticum monococcum*)
6. Raquis d'ordi
7. Pèsol (*Pisum sativum*)
8. Fava (*Vicia faba*)
9. Gerd (*Rubus idaeus*)
10. Margall llarg (*Bromus sterilis*)
11. Bellota (*Quercus* sp.)

poden ser cultius molt minoritaris o simplement males herbes que creixen entre els camps dels cultius majoritaris. Juntament amb els cereals apareixen algunes lleguminoses com són les faves i els pèsols, encara que sempre són molt escasses.

Aquests són tots els cultius documentats, encara que també es constata la recol·lecció d'alguns fruits silvestres com és l'arboçer (*Arbutus unedo*), la vinya (*Vitis vinifera*) i el gerd (*Rubus idaeus*), encara que el que té un major pes són les bellotes (*Quercus* sp.). És un recurs molt abundant als boscos mediterranis, fàcil de recol·lectar, d'emmagatzemar i de processar, i amb un valor energètic molt elevat (Zapata, 2000), per la qual cosa ha sigut sistemàticament aprofitat per les comunitats humanes fins a l'actualitat.

Al costat dels cereals apareix un conjunt de plantes silvestres que solen desenrotllar-se entre aquests cultius, raó per la qual es coneixen com males herbes. Aquestes són les que ens permeten determinar quins tipus de sòls es cultiven. D'aquesta manera l'abundància d'una d'elles, els *Bromus*, permet confirmar que s'estan usant sòls amb

abundància d'arenes i amb una textura solta. Aquestes característiques són les que trobem a les terrasses que hi ha ubicades a la vora del llit del riu, on és possible localitzar les parcel·les en què es cultivarien els diferents cereals. Els blats nus i els ordis se sembren per separat i no sembla que hi haja diferències entre les terres que es dedicaven a cada un dels cultius. Tampoc no hi ha evidències que permeten pensar en el reg d'aquestes, ja que ni les males herbes ni els estudis isotòpics estan marcant aquesta pràctica, encara que és possible que sí que fóra utilitzat en les parcel·les dedicades al cultiu de les faves o dels pèsols. Són plantes més exigents en aigua que els cereals, i en jaciments contemporanis d'Andalusia s'ha pogut constatar que eren irrigats, i per això es pot pensar que el seu cultiu es feia en hortes.

Els instruments que tenien per a treballar les hortes eren per una banda les aixes elaborades amb pedra polida i, possiblement, pals cavadors o altres eines que, per estar completament elaborades amb fusta, no es documenten arqueològicament. Aquest mateix problema impedeix la constatació de l'eina fonamental per a llaurar la terra en les parcel·les dedicades al cultiu de cereals, l'aladre, ja que estaria elaborat completament en fusta. La seua presència es dedueix de manera indirecta per les malformacions que presenten les restes dels bovins (Sarrion, 1998; Tormo i de Pedro, 2013), cosa que permet confirmar que van ser utilitzats com a força de tir.

El calendari agrícola s'inicia durant l'estiu, quan després de la collita es llauen les terres per parelles de bous estirant els aladres, preparant-les per a la sembra dels cereals que es fa entre la tardor i l'inici de l'hivern. Al mateix temps es planten les lleguminoses en les hortes, que, per tindre un cicle més curt, començaran a aportar aliment durant l'hivern. El desenrotllament dels cereals s'allarga fins al final de la primavera o l'inici de l'estiu, moment en el qual es fa la sega. Aquest és el procés millor documentat, ja que és freqüent la troballa de dents de falç de sílex. Les falçs es construeixen amb una vara de fusta corba, en la part interior de la qual s'insereixen les peces de sílex, fixades amb l'ajuda de resina, formant un front de tall més o menys continu. Les dents solen aparèixer dentades, acció que permet allargar la seua vida útil quan després d'un període d'ús s'han desgastat.

Després de la sega els feixos de cereals es processen en les eres, que estarien ubicades a la vora mateixa dels camps. Allí, per mitjà possiblement del potejament dels animals, del garbellament i de la batuda es va separant el gra de la palla i de les altres parts de les espigues. D'aquesta manera el gra arriba al poblat ja net i només cal eliminar alguns elements menors o completar la separació de les cariopsis d'ordi vestit de



[86] Dents de falç de sílex i rèplica en fusta d'un mànec de falç.

les seues cobertes. Aquesta activitat pot estar duent-se a terme en l'Habitació II, on hi ha una sèrie d'orificis excavats en el sòl, que van aparéixer plens d'ordi. Allí, amb l'ajuda d'una maça de fusta, es colpeja el gra, amb la qual cosa s'aconsegueix que acaben desprenent-se les cobertes que emboliquen la llavor.

Finalment, el gra s'emmagatzema en l'interior dels habitatges, i és al fons de l'Habitació I on s'ha documentat un conjunt rellevant de gra emmagatzemat en l'interior de vasos ceràmics diversos. La capacitat d'aquests vasos és reduïda, per la qual cosa el gra que contenen no permet més que l'alimentació del grup durant uns dies, per això cal imaginar que devia haver més gra acumulat en contenidors de dimensions majors, com ara els sacs o els cabassos d'espert. Era un grup menut que depenia fonamentalment de les seues reserves per a alimentar-se, per la qual cosa havien d'acumular prou gra per a sobreviure almenys durant l'any que tardaria a arribar la nova collita i contemplar una reserva davant del risc que una d'aquestes es perdera.

Dona espellorfant gra al Rif, al Marroc.
Foto de L. Peña-Chocarro.

